

Eserleri. 1. *Naẓẓu re'yi'n-nâsihîn ve ibtâlû temessûkihim bi-âyâtî'l-Kur'ân*. Klasik ve modern kaynaklarda adı geçmeyen eserin bir nüshasının Şükrî Faysal adlı bir ilim adamının özel kütüphanesinde bulunduğunu yalnız Ziriklî kaydetmektedir. 2. *Risâletü'l-firâse*. Tasavvufî bir çalışma olup kaynaklarda yine adından söz edilmeyen eser Hüseyin Ali Mahfûz tarafından on altı sayfa olarak yayımlanmıştır (Tahran 1954). 3. *Maḳâle fi 'ilmi'l-aḥlâk*. Felsefî ahlâk alanında yazılmış olan bu eser de kaynaklarda yer almamıştır. Tesbit edilebilen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (III. Ahmed, nr. 1361/8). 4. *Muḳaddime fi't-tib (Kitâbü't-Tezkireti's-Sa'diyye fi'l-kavânîni't-tıbbiyye, el-Küllüyye)*. Eseri ilk defa Safedî, daha sonra da Brockelmann, Ahmed İsâ ve Ziriklî kaydetmiştir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1625; Musul, nr. 33, 152/6). 5. *Fuṣûl'alâ fehmi'l-maḳâleti'l-âşira min Kitâbi Öklîdis*. Fuat Sezgin tarafından *Risâle fi fehmi'l-Maḳâleti'l-âşira el-müte'allika min Kitâbi Öklîdis*, D. A. King ve Ramazan Şeşen tarafından *Şerhu'l-Maḳâleti'l-âşira min Kitâbi'l-Öklîdis* olarak verilen eserin ismi, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshalarında (Fâtih, nr. 3401/6; Cârullah Efendi, nr. 2060/9) yukarıda kaydedildiği şekilde olup Öklid'in *Elementer*'inin irrasyonel sayıların geometrik incelemesine dair X. makalesi için yapılmış bir açıklamadır. 6. *er-Risâletü'l-ş-şemsîyye fi'l-kavâ'idî'l-hisâbiyye*. Klasik kaynaklarda adı geçmeyen bu eserden ilk defa Brockelmann söz etmiş ve Paris Bibliothèque Nationale'de (nr. 2470) bir nüshasının kayıtlı bulunduğunu belirtmiştir. *el-Fevâ'idü'l-Bahâ'iyye*'nin farklı bir versiyonu ve ondan daha muhtasar olan bu eserin bir nüshası da Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'ndedir (nr. 2506/1). 7. *el-Fevâ'idü'l-Bahâ'iyye fi'l-kavâ'idî'l-hisâbiyye*. İbnü'l-Havvâm'ın klasik kaynaklarda zikredilen tek eseridir. İlk defa Safedî'nin *el-Kavâ'idü'l-Bahâ'iyye fi'l-hisâb* şeklinde sözünü ettiği eserin dünya kütüphanelerinde yirmi beşten fazla nüshası mevcuttur (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2715/1, vr. 1^b-62^b; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 1292/2). *er-Risâletü'l-Bahâ'iyye* adıyla tanınan eser, Bahâeddin Âmilî'nin aynı adla da anılan *Hulâsatü'l-hisâb*'ı ile zaman zaman karıştırılmıştır (bk. HULÂSATÜ'L-HİSÂB).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Füvâtî, *Telhişü Mecma'i'l-âdâb fi mu'cemi'l-elḳāb* (nşr. Mustafa Cevâd), Dimaşk 1962, IV/2, s. 754; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 590-591;

a.m.f., *A'yânü'l-âşır*, Süleymaniye Ktp., Aya-sofya, nr. 2966, V, vr. 56^a; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, II, 294-295; Kemâleddin el-Fârisî, *Esâsü'l-kavâ'id fi'uşûl'l-Fevâ'id*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1972/1, vr. 2^a, 215^b-216^b; Gıyâseddin Cemşid el-Kâşî, *Miftâhu'l-hisâb* (nşr. Nâdir Nablûsî), Dimaşk 1977, s. 343-344, 413, 490; İmâdüddin el-Kâşî, *İzâhu'l-maḳâsid fi'l-ferâ'idü'l-Fevâ'id*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2745, vr. 2^a, 197^b; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 372; Âmilî, *Hulâsatü'l-hisâb* (trc. Celâl Şevki, *el-A'mâlû'r-riyâziyye* içinde), Kahire 1981, s. 160-168; İrşâdû't-tullâb ilâ 'ilmi'l-hisâb, TSMK, III. Ahmed, nr. 3144, vr. 113^b-114^a; Keşfü'z-zunûn, II, 1296 vd.; Câbizâde Halil Fâiz, *es-Savletü'l-hizebrıyye fi mesâ'ilil-cebrıyye*, Beyazıt Devlet Ktp., Velıyyüddin Efendi, nr. 2332/1, vr. 18^a; Kuyucaklızâde Mehmed Âtîf Efendi, *Nihâyetü'l-elbâb fi tercümeti Hulâsatil-hisab*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 5721, vr. 5^a; Molla Lutfî, *Risâle fi's-seb'i's-şidâd*, Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1049/8, vr. 74^a; Suter, *Die Mathematiker*, s. 197; Sâlih Zeki, *Âsâr-ı Bâkiye*, İstanbul 1329, II, 92-180, 215-236, 276-277; *İzâhu'l-meknûn*, II, 533; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 167, 215, 273-274; Ahmed İsâ, *Mu'cemü'l-eṭṭibbâ*, Kahire 1941, s. 243; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, VI, 126; Sartori, *Introduction*, III/1, s. 707; Sezgin, *GAS*, V, 115; Ramazan Şeşen, *Neuâdirü'l-maḳtûṭatü'l-Arabiyye fi mektebâti Türkiye*, Beyrut 1975, I, 84-85; III, 167; a.m.f., *Fihrişü maḳtûṭatü't-tıbbi'l-İslâmî*, s. 220; D. A. King, *Fihrişü'l-maḳtûṭatü'l-ilmıyyeti'l-maḳfûza bi-Dâri'l-kütübi'l-Mısrıyye*, Kahire 1981, s. 816; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 126; Mehdi Abdücevad - Hamide Hadifi, "Vers une étude des aspects historiques et mathématiques des problèmes ouverts d'Ibn al-Khawwam (XIIIe s.)", *Histoire des mathématiques arabes - actes du colloque*, premier colloque international sur l'histoire des mathématiques arabes, Alger 1, 2, 3 Décembre 1986, Alger 1988, s. 159-178; Mustafa Mevaldi, *L'alḡebre de Kemâleddin el-Fârisî* (doktora tezi, 1989), Université de la Sorbonne - Nouvelle Paris, III, 20-21, 48-53, 67, 611, 1502, 1522; İhsan Fazlıoğlu, *İbn el-Havvâm ve Eseri: el-Fevâ'id el-Behâiyye fi el-Kavâ'id el-Hisâbiyye* (yüksek lisans tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 97-207; a.m.f., "İbn el-Havvâm, Eserleri ve el-Fevâ'id el-Bahâiyye fi el-Kavâ'id el-Hisâbiyye'deki Çözömsüz Problemler Bahsi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* (haz. Feza Günergun), İstanbul 1995, s. 69-127.

İHSAN FAZLIOĞLU

İBNÜ'L-HAVVÂS

(ابن الحوأس)

Ali b. Ni'me
(ö. 460/1068)Sicilya'da hüküm süren
son müslüman emirlerden.

Müslümanların Sicilya'daki hâkimiyetlerinin son döneminde, Kelbî emirlerin sonuncusu Hasan es-Samsâm'ın (1040-1053) Palermo'dan çıkarılışından sonra

adanın bir bölümünde bağımsızlığını ilân eden kumandanlardan biridir. Kelbî idaresinin sona ermesinden adanın Normanlar'ın eline geçmesine kadar süren dönemde Sicilya elde ettikleri bölgelerde bağımsızlıklarını ilân eden emirler arasında paylaşıldı. Endülüş gibi Sicilya da çok küçük emirliklere bölündü. Sicilya'yı paylaşan bu emirler çok geçmeden iktidar mücadelesine başladılar.

İbnü'l-Havvâs, 1040-1052 yılları arasındaki bu karışıklıklar ve parçalanmalar sırasında Kasryâne (Castrogiovanni), Cilent (Girgenti) ve Kasrülcedîd'i (Castronova) hâkimiyeti altına aldı. Eniştesi İbnü'l-Meklâtî de Katâniye'ye (Catane) hâkim oldu. İbnü'l-Meklâtî, kısa bir müddet sonra adanın doğu sahilindeki Siraküsa (Syracuse) şehrinin emîri İbnü's-Sümne tarafından öldürüldü. İbnü's-Sümne onun dul kalan ve İbnü'l-Havvâs'ın kız kardeşi olan eşiyle evlendi. Bir süre sonra İbnü'l-Havvâs ile İbnü's-Sümne arasında ihtilâf çıktı. İbnü's-Sümne'nin sarhoş olduğu bir sırada İbnü'l-Havvâs'ın kız kardeşini öldürmeye kalkması yüzünden çıktığı belirtilen bu ihtilâfın ardından iki taraf Kasryâne yakınında savaşa tutuştular. Rakibini yenen İbnü'l-Havvâs Sicilya'nın büyük bir kısmına hâkim oldu ve adayı Normanlar'a karşı savunan tek müslüman emir haline geldi. İbnü's-Sümne ise ona karşı Normanlar'dan yardım istedi. Sicilya'yı işgal için bunu fırsat bilen Norman Hükümdarı Roger d'Hauteville 1061 yılının Şubat ayı sonundan itibaren saldırılarını başlattı.

Önceleri Normanlar'ın hücumlarını püskürtmeyi başaran İbnü'l-Havvâs, Roger'in yeni saldırılar düzenleyerek Sicilya'nın bazı bölgelerini ele geçirmesi üzerine bir kaleye sığınmak zorunda kaldı. Fırsat bulanların adadan ayrılarak Kuzey Afrika'ya sığındığı o günlerde Sicilyalı bazı müslümanlar, İfrikiye Emîri Muiz b. Bâdis ez-Zîrî'den adadaki müslümanları kurtarması ve emirler arasındaki ihtilâfları halletmesi konusunda yardım istediler. Muiz b. Bâdis'in 1061 yılında gönderdiği donanma Kavsara (Pautellaria) adası yakınlarında fırtınaya tutulurken büyük kayıp verdi. Felâketle sonuçlanan bu yardım teşebbüsünün ardından bu defa babasının yerine geçen Temîm b. Muiz adaya oğulları Eyyûb ve Ali'nin idaresinde bir donanma gönderdi (1062). Eyyûb, İbnü'l-Havvâs'ın yardımıyla Cilent dahil geniş bir bölgede hâkimiyet kurmayı başardı. Eyyûb ile İbnü'l-Havvâs'ın arası açılıncaya kadar Sicilya müslümanları rahat bir dönem yaşadılar. İbnü'l-Havvâs 460'ta (1068) Ey-

yüb'un adamları tarafından öldürüldü. Ertesi yıl Normanlar'la yaptığı savaşı kaybeden Eyyüb ülkesine dönmek zorunda kaldı. Bu olayın ardından Normanlar, Sicilya'nın tamamını ele geçirerek Sicilya'da İslâm hâkimiyetine son verdiler.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 195-197; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar*, Beyrut 1960, IV, 113; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIV, 380-383; Michele Âmarî, *el-Mektebetü'l-'Arabiyyetü's-Şıkkiliye*, Leipzig 1857, s. 275-278, 414, 445-448, 484, 533-534, 596; F. Chalondon, *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*, Paris 1907; H. R. Idris, *La Berbérie orientale sous les Zirides*, Paris 1962, I, 283-284; M. M. Moreno, *el-Müslimün fi Şıkkiliye*, Beyrut 1968, s.17, 18; Ahmed Tefvik el-Medenî, *el-Müslimün fi cezireti Şıkkiliye ve Cenûbi İtalyâ*, Cezayir 1968, s. 153-156; İhsan Abbas, *el-'Arab fi Şıkkiliye*, Beyrut 1975, s. 48-49; Aziz Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, Edinburgh 1975, s. 36-37, 50-51; a.mlf., *Târîhu Şıkkiliyeti'l-İslâmiyye* (trc. Emîn Tefvik et-Tayyibî), Trablusgarp 1399/1980, s. 43-44, 59-60; Takıyyüddin Ârif ed-Dürî, *Şıkkiliye*, Bağdad 1980, s. 119-124; Affî Mahmûd İbrâhim, *Benû Zirî ve 'alâkatühümû's-siyâsiyye bi'l-kuva'l-İslâmiyye fi havzi'l-bahrî'l-mütevassıt* (362-543 h.), Kahire 1989, s. 127-137; İbrahim Altan, *İslâm Tarihinde Sicilya Adasının Yeri* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 74-75; U. Rizzitano, "İbn al-Hawwâs", *EP* (İng.), III, 788; R. Traini, "Şıkkiliya", a.e., IX, 585; Ali Ekber Diyânet, "İbn Havvâs", *DMBİ*, IV, 376-377.

EYMEN FUÂD SEYYİD

İBNÜ'L-HAYDIRI

(ابن الخضير)

Ebü'l-Hayr Kutbüddin Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Haydır el-Haydırî ed-Dimaşkı (ö. 894/1489)

Muhaddis, fakih ve tarihçi.

16 Ramazan 821'de (17 Ekim 1418) Dimaşk'ta dünyaya geldi. Beytülmağdis'te doğduğu da rivayet edilir. İkinci dedesine nisbetle İbnü'l-Haydırî diye tanındı. Küçük yaşta babasının ölümü üzerine annesi tarafından yetiştirildi. İlk hocası, usûl-i fıkıh ve nahiv konularında iyi bir âlim olan dayısı Ebû Bekir b. Ali b. Muhammed el-Harîrî'dir. Maddî ve mânevî desteğini gördüğü dayısından temel bilgileri alarak Kur'an-ı Kerim'i ve diğer bazı metinleri ezberledi. İbnü'l-Haydırî Mısır, Kudüs, Ba'lebek ve Haremeyn'i dolaşarak İbn Nâsırüddin, Makrîzî, Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe, İbn Hacer el-Askalânî, İbnü'l-Merâgî ve İbn Raslân gibi âlimlerden istifade etti; Burhâneddin el-Halebî ve Tedmürî'den icâzet aldı.

İbn Hacer'in zeki ve anlayışlı bir kişi olarak nitelendirdiği İbnü'l-Haydırî Dimaşk'ta Şâfiî kadılığı ve beytülmağdis sorumluluğu, çeşitli medreselerde hocalık, 865'ten (1461) itibaren bir süre Eşrefiyye Dârül-hadisî'nin şeyhliği görevlerinde bulundu. 878'de (1473) kendi adıyla anılan bir dâr-rûkûr'ân ile yanında bir türbe inşa ettirdi ve buralara zengin vakıflar tahsis etti. Memlûk Sultanı Seyfeddin Kayıtbay'ın bir müddet sır kâtipliğini de yapan İbnü'l-Haydırî Rebîülevvel 894'te (Şubat 1489) Kahire'de vefat etti ve kendi yaptırdığı türbeye defnedildi.

Eserleri. 1. *Lafzü'l-mükerrerem bi-haşâ'îşî'n-nebiyyi'l-mu'azzam (muhterem) şallallâhü 'aleyhi ve sellem*. Allah'ın sadece Hz. Peygamber'e verdiği özelliklerin incelendiği eserin Riyad'da bulunan müellif hattı nüshasını Sâlih Süleyman el-Haccî tanıtmış ('Âlemü'l-kütüb, I/3 [1980], s. 325-329), daha sonra eseri Mustafa Osman Muhammed Sumeyde tahkik ederek yayımlamıştır (Beyrut 1417/1997). 2. *Tuhtetü'l-habâ'ib bi'n-nehy 'an salâti'r-Regâ'ib*. Kâtib Çelebi bunun iki varaklık bir risâle olduğunu kaydeder (*Keşfü'z-zunûn*, I, 365). 3. *el-Ehâdisü'l-müntehabe* (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 905). 4. *el-Mesâlikü'l-ilmîyye li'l-hadîsi'l-müselles bi'l-evveliyye*. 838'de (1434) kaleme alınan eserin bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'dedir (Mustalah, nr. 290/1). 5. *el-Livâ'ü'l-mu'lem fi (bi-) şerhi Mevâtını's-salât 'ale'n-nebiyyi'l-muhterem şallallâhü 'aleyhi ve sellem*. Müellifin daha önce yazdığı *Mevâtını's-salât* adlı kitabının şerhi olup eserde Hz. Peygamber anıldığında salâtü selâm getirilmesi gereken elli beş yer sayılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1520). 6. *er-Ravzü'n-nağr fi hâli'l-Hađr* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1799). 7. *Zehrû'r-riyâz fi reddi mâ şene'ahü'l-Kâdî 'İyâz*. İmam Şâfiî'nin, namazlarda son ka'dede Hz. Peygamber'e salâtü selâm okunması gerektiği yolundaki görüşüne Kâdî İyâz tarafından yöneltilen eleştiriye cevap olarak kaleme alınan eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nededir (Esad Efendi, nr. 1520). 8. *el-İktisâb fi telhîşi (kütübî)'l-Ensâb*. Sem'ânî'nin *el-Ensâb*'ını özetlemek, İbnü'l-Esir'in ve diğer bazı müelliflerin kitaplarında olup da onda bulunmayan kişilerin biyografilerini eklemek suretiyle telif edilmiştir. Müellifin 846'da (1442) Kahire'de yazdığı bu dört ciltlik eserin III. cildinin müellif hattı nüshası Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Fezullah Efendi, nr.

1377). 9. *el-Lüma'u'l-elma'îyye li-a'yâni's-Şâfi'îyye (Tabakâtü's-Şâfi'îyye)*. Süb-kî'nin eserini özetleyip başka kaynaklarda yer alan Şâfiî âlimlerini de ilâve etmek suretiyle meydana getirilen eserin müellif hattı nüshası Mektebetü'l-methafî'l-İrâkî'de kayıtlıdır (Hizânetü'l-Âlûsî, nr. 6242). 10. *el-İftirâz fi (li-) def'i'l-i'tirâz*. Müellifin Hızır hakkında yazdığı *er-Ravzü'n-nağr* adlı eserine yöneltilen tenkitlere cevap olarak yazılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 132). 11. *Mecma'u'l-uşşâk 'alâ tavzîhi Tenbihi's-şeyh Ebi İshâk* (a.g.e., I, 492). 12. *Risâle fi mes'ele'ti's-semâc*. Müzik dinlemenin mubah veya haram olduğu konusundaki delillerin sahih ve açık olmadığını belirtmek üzere telif edilmiş bir risâledir (a.g.e., II, 1001).

İbnü'l-Haydırî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Berku'l-lüma' li-keşfi'l-hadîsi'l-mevzû'* (İbnü'l-Cevzî'nin *Kitâbü'l-Mevzû'ât*'ında yer alan Regaib namazının faziletine dair hadisle [II, 124-126] ilgili olarak İbn Hacer el-Askalânî'nin yaptığı tenkit esas alınarak meydana getirilmiştir); *el-Menhelü'l-cârî el-mücerred min Fethi'l-bârî şerhi'l-Câmi'i's-şahîh li'l-Buhârî* (İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî* adlı eserinden yapılmış soru-cevap tarzında bir özet); *Şu'ûdü'l-merâkî şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî fi'l-hadîs; eş-Şafâ' bi-tahrîri's-Şifâ'* (Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ'* adlı eserinin muhtasarıdır); *Takvîmü'l-esel fi tafzîli'l-leben 'ale'l-asele*; *Buğyetü'l-mübbeği fi (bi-) tebyîni ma'nâ kavli'r-ravza yenbeği*; *Tahrîrû't-tafşîl fi ruvâti'l-merâsîl*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman) [baskı yeri yok] 1403/1983 (Dârü'l-fikr), II, 124-126; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, IX, 117-124; Süyûtî, *Nazmü'l-İkân* (nşr. Philip K. Hitti), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), s. 162; Nuaymî, *Dürü'l-Kur'ân fi Dimaşk* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1982, s. 3-6; a.mlf., *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 7-8; *Keşfü'z-zunûn*, I, 132, 141, 156, 179, 239, 250, 365, 468, 492, 555, 921; II, 960, 1001, 1055, 1102, 1559-1560, 1566, 1889; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 245-246; Brockelmann, *GAL*, II, 120-121; *Suppl.*, II, 116; *İzâhu'l-meknûn*, I, 231; II, 68; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 215-216; Zirikî, *el-A'lâm*, VII, 280; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, XI, 237-238; *Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Fihristü'l-mahtûât I: Muştalahü'l-hadîs*, Kahire 1375/1956, s. 290; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mu'errihi-ne'd-Dimaşkiyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 263-264; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 128, 412; Sâlih Süleyman el-Haccî, "Kitâbü'l-Lafzi'l-mükerrerem bi-haşâ'îşî'n-nebi şallallâhü 'aleyhi ve sellem", *'Âlemü'l-kütüb*, I/3, Riyad 1980, s. 325-329; Erdinç Ahatî, "Hasâisü'n-nebi", *DİA*, XVI, 277, 279, 280.

İSMAİL HAKKİ ÜNAL